

GODNA PROKREACJA CIAŻA PORÓD I POŁÓG

Prawa kobiet

redakcja naukowa Dorota Karkowska

Dorota Karkowska, Zbigniew Izdebski
Anna Janik, Ewa Baum

Wolters Kluwer

GODNA PROKREACJA CIAŻA PORÓD I POŁÓG

Prawa kobiet

redakcja naukowa Dorota Karkowska

Dorota Karkowska, Zbigniew Izdebski
Anna Janik, Ewa Baum

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2023

Stan prawny na 31 grudnia 2022 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Włodzimierz Cezary Włodarczyk

Wydawca

Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8286-877-7

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Dekalog „rodzenia po ludzku”

1. Kobieta rodząca ma prawo do pełnej informacji, do życzliwej, serdecznej opieki oraz do szacunku ze strony personelu.
2. Kobieta ma prawo wyboru miejsca urodzenia dziecka.
3. Przyszli rodzice powinni mieć możliwość przygotowania się do porodu.
4. Kobieta ma prawo do swobody podczas porodu.
5. Kobieta musi wyrazić zgodę na środki i zabiegi stosowane podczas porodu.
6. Poród jest wydarzeniem intymnym.
7. Kobieta ma prawo do tego, by towarzyszył jej ktoś bliski.
8. Od pierwszych chwil po porodzie zdrowy noworodek powinien przebywać z matką.
9. Kobieta i dziecko mają prawo do kontaktu z rodziną.
10. „Rodzenie po ludzku” powinno być dostępne w ramach ubezpieczenia.

Fundacja Rodzić Po Ludzku

<https://rodzicpoludzku.pl/o-nas/dekalog/>

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Wstęp	19
-------------	----

Część pierwsza Prawa człowieka

Rozdział 1

Seksuologia, rozrodczość i zdrowie reprodukcyjne

(w tym antykoncepcja)	25
1. Uwagi ogólne	25
2. Prawa seksualne i reprodukcyjne	26
3. Profilaktyka wczesnego rodzicielstwa	33
3.1. Uwagi wstępne	33
3.2. Plany prokreacyjne Polek	35
3.3. Antykoncepcja w cyklu życia kobiety	37
4. Seksualność kobiet	38
4.1. Uwagi wstępne	38
4.2. Zachowania seksualne podczas ciąży i w czasie połogu	43
5. Podsumowanie	48

Rozdział 2

Prawa kobiety w dokumentach ponadnarodowych i krajowych

1. Prawa kobiet to prawa człowieka	49
2. System normatywny ONZ	52

3. Europejski system normatywny Rady Europy i UE	58
4. Konstytucyjna ochrona praw kobiet w Polsce	64
5. Ustawy i akty wykonawcze	66
6. Podsumowanie	77

Rozdział 3

Podstawowe wolności i prawa kobiety jako pacjentki	78
1. Godność człowieka i godność osoby	78
2. Zakaz przemocy, nieludzkiego i poniżającego traktowania kobiet	81
3. Prawo kobiety do informacji	88
3.1. Uwagi wprowadzające	88
3.2. Zasady ogólne	89
3.2.1. Uwagi wprowadzające	89
3.2.2. Rozpoznanie i stan zdrowia	90
3.2.3. Proponowane oraz możliwe działania medyczne	91
3.2.4. Dające się przewidzieć następstwa zastosowania albo zaniechania działań medycznych	92
3.3. Edukacja przedporodowa	94
3.4. Informowanie o metodach łagodzenia bólu	97
3.5. Informowanie o badaniach prenatalnych	98
3.6. Informowanie o leczeniu niepłodności	101
3.7. Prawo kobiety do bycia nieinformowaną	105
4. Świadoma i swobodna zgoda na udzielanie świadczeń zdrowotnych	108
5. Prawo kobiety do poszanowania intymności	112
5.1. Obecność osoby bliskiej przy udzielaniu kobiecie świadczeń zdrowotnych	114
5.2. Obecność matki przy dziecku w trakcie udzielania mu świadczeń zdrowotnych	115
5.3. Odmowa obecności osoby bliskiej	117
5.4. Odmowa lub zgoda kobiety na obecność personelu medycznego nieudzielającego świadczeń zdrowotnych	119
5.5. Odmowa lub zgoda kobiety na obecność studentów kierunków medycznych	120

6.	Ochrona więzi rodzinnych	124
6.1.	Prawo kobiety do ciągłego kontaktu z osobami bliskimi	125
6.2.	Ochrona więzi matki i dziecka	126
6.3.	Prawo do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej	127
7.	Prawo kobiety do tajemnicy informacji z nią związanych	129
8.	Podsumowanie	135

Rozdział 4

Kobieta i dziecko. Uwagi o narodzinach i połogu w wybranych kulturach	136
1. O kulturze	136
2. Kraje muzułmańskie	138
3. Indie	139
4. Romowie	140
5. Kultura prawosławia	140
6. Podsumowanie	141

Część druga

Prawo do świadczeń opieki zdrowotnej a prawo do świadczeń zdrowotnych w zakresie prokreacji, ciąży, porodu i połogu

Rozdział 1

Zasady udzielania świadczeń opieki zdrowotnej w Polsce	145
1. Zakres pojęcia świadczeń opieki zdrowotnej	145
2. Powszechny dostęp kobiet do świadczeń opieki zdrowotnej	148
3. Zasada równego traktowania kobiet	153
4. Zasada solidarności społecznej w zabezpieczeniu opieki zdrowotnej kobietom	154
5. Równy dostęp do gwarantowanych świadczeń opieki zdrowotnej	156
6. Zapewnienie bezpieczeństwa i jakości udzielania opieki świadczeń zdrowotnej	159
7. Zasada rzeczowego spełnienia gwarantowanych świadczeń opieki zdrowotnej	160
8. Podsumowanie	160

Rozdział 2

Prawo do świadczeń zdrowotnych	163
1. Świadczenia zdrowotne udzielane zgodnie z aktualną wiedzą medyczną	163
2. Świadczenia zdrowotne udzielane z należytą starannością ...	168
3. Świadczenia zdrowotne udzielane przez osoby spełniające wymagania fachowe	173
3.1. Zakres świadczeń, do udzielania których uprawniona jest położna	173
3.1.1. Udzielanie świadczeń zdrowotnych bez zlecenia lekarskiego	174
3.1.1.1. Świadczenia diagnostyczne	175
3.1.1.2. Świadczenia lecznicze	180
3.1.1.3. Samodzielne ordynowanie produktów leczniczych bez zlecenia lekarskiego	181
3.1.1.4. Wystawianie recept w ramach realizacji zleceń lekarskich	190
3.1.1.5. Środki pomocnicze i wyroby medyczne	192
3.1.1.6. Upoważnienie do wystawiania recept, zleceń i wpisów w karcie szczepień	195
3.1.2. Zasady udzielenia świadczeń zdrowotnych na podstawie zlecenia lekarskiego	196
3.1.3. Położna anestezjologiczna	197
3.2. Lekarz specjalista w dziedzinie położnictwa i ginekologii	197
3.3. Pielęgniarka	200
4. Klauzula sumienia	201
5. Okoliczności odstąpienia od udzielania świadczeń zdrowotnych	205

Rozdział 3

Organizacja udzielania świadczeń zdrowotnych kobietom w okresie prokreacji, ciąży, porodu i porożu	209
1. Uwagi ogólne	209
2. Prawo do koordynowanej podstawowej opieki zdrowotnej	212

2.1. Zasady wyboru położnej POZ	214
2.2. Zadania położnej POZ w zakresie opieki nad kobietą ...	215
3. Ambulatoryjne świadczenia specjalistyczne	219
4. Szpitalna opieka zdrowotna	220
5. Zapewnienie ciągłości świadczeń opieki zdrowotnej	226
6. Obowiązki informacyjne podmiotów udzielających świadczeń zdrowotnych	228
7. Podsumowanie	232

Część trzecia

Standard organizacyjny opieki okołoporodowej

Rozdział 1

Opieka okołoporodowa w czasie ciąży	237
1. Uwagi ogólne	237
2. Prawo wyboru miejsca i osoby prowadzącej ciążę	238
3. Plan opieki przedporodowej	238
4. Edukacja przedporodowa	239
5. Badania diagnostyczne	242
6. Badania prenatalne	242
7. Przygotowanie planu porodu	247
8. Wybór miejsca porodu i zapewnienie ciągłości opieki okołoporodowej	248
9. Zaopatrzenie w leki i wyroby medyczne	249
10. Leczenie stomatologiczne	252
11. Prawo do korzystania poza kolejnością ze świadczeń opieki zdrowotnej	253
12. Dokumentacja medyczna w trakcie ciąży	254
13. Podsumowanie	255

Rozdział 2

Opieka okołoporodowa w czasie porodu w szpitalu	256
1. Uwagi ogólne	256
2. Przyjęcie do porodu	258
3. Możliwość wyboru osoby sprawującej opiekę	258
4. Plan porodu i wybór sposobu porodu	260
5. Prawo do łagodzenia bólu porodowego	260

5.1. Uwarunkowania organizacyjne	261
5.2. Metody niefarmakologicznego łagodzenia bólu porodowego	264
5.3. Metody farmakologiczne łagodzenia bólu porodowego	265
6. Ciągły monitoring stanu zdrowia kobiety i dziecka	273
7. Postępowanie w poszczególnych etapach porodu	274
7.1. Postępowanie w pierwszym okresie porodu	274
7.2. Postępowanie w drugim okresie porodu	276
7.3. Postępowanie w III okresie porodu	278
7.4. Postępowanie w IV okresie porodu	281
7.5. Opieka nad noworodkiem	281
8. Przekazanie opieki nad kobietą w trakcie porodu i zabezpieczenie ciągłości opieki	283
9. Prawo kobiety do wyboru sposobu karmienia noworodka – wspieranie karmienia piersią	285
10. Podsumowanie	290

Rozdział 3

Opieka okołoporodowa w czasie położu	292
1. Zgłoszenie informacji o porodzie położnej POZ	293
2. Prawo kobiety do opieki patronażowej	294
3. Poinformowanie jednostki organizacyjnej pomocy społecznej	296
4. Podsumowanie	297

Rozdział 4

Opieka nad kobietą w sytuacjach szczególnych	298
1. Sytuacje szczególne	298
2. Prawa kobiet w sytuacjach szczególnych	300
3. Prawo kobiety do pożegnania zmarłego dziecka	303
4. Podsumowanie	305

Zakończenie i rekomendacje	307
---	------------

O autorach	313
-------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- CEDAW – Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW), przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 18.12.1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71)
- EKB – Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny: konwencja o prawach człowieka i biomedycynie, https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS164Polish.pdf (dostęp: 1.07.2021 r.)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- EKS – Europejska karta społeczna, sporządzona w Turynie 18.10.1961 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
- KEL – Kodeks etyki lekarskiej w wersji z 2.01.2004 r., <http://www.pznamazowszu.ehost.pl/Kodeks%20Etyki%20Lekarskiej.pdf> (dostęp: 1.07.2021 r.)
- KEPP – Kodeks etyki zawodowej pielęgniarki i położnej uchwalony na IV Krajowym Zjeździe Pielęgniarek i Położnych 9.12.2003 r., <https://nipip.pl/prawo/samorzadowe/krajowy-zjazd-pielengniarek-i-poloznym/kodeks-etyki-zawodowej-pielegniarki-i-poloznej-rzeczypospolitej-polskiej/> (dostęp: 1.07.2021 r.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

konwencja stambulska	– Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzona w Stambule 11.05.2011 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 961 ze zm.)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 2007 r., s. 1, ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
MPPGSiK	– Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
MPPOiP	– Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
PDPCz	– Powszechna deklaracja praw człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 217/III A, w Paryżu, 10.12.1948 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html
r.o.w.u.	– rozporządzenie Ministra Zdrowia z 8.09.2015 r. w sprawie ogólnych warunków umów o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2022 r. poz. 787 ze zm.)
r.p.z.s.	– rozporządzenie Ministra Zdrowia z 7.12.2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz.U. z 2021 r. poz. 1910)
r.r.d.	– rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6.04.2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (Dz.U. z 2022 r. poz. 1304 ze zm.)
r.s.cz.o.p.	– rozporządzenie z 18.01.2018 r. w sprawie wykazu substancji czynnych zawartych w lekach, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego i wyrobów medycznych ordynowanych przez pielęgniarki i położne oraz wykazu badań diagnostycznych, na które mają prawo wystawiać skierowania pielęgniarki i położne (Dz.U. poz. 299)
r.s.o.o.o.	– rozporządzenie z 16.08.2018 r. w sprawie standardu organizacyjnego opieki okołoporodowej (Dz.U. poz. 1756 ze zm.)
r.ś.g.AOS	– rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6.11.2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu ambulatoryjnej opieki specjalistycznej (Dz.U. z 2016 r. poz. 357 ze zm.)

- r.ś.g.l.sz. – rozporządzenie Ministra Zdrowia z 22.11.2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia szpitalnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 290 ze zm.)
- r.ś.g.p.z. – rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6.11.2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu programów zdrowotnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2209 ze zm.)
- r.ś.g.s. – rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6.11.2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia stomatologicznego (Dz.U. z 2021 r. poz. 2148 ze zm.)
- r.ś.z.d.l.r. – rozporządzenie Ministra Zdrowia z 28.02.2017 r. w sprawie rodzaju i zakresu świadczeń zapobiegawczych, diagnostycznych, leczniczych i rehabilitacyjnych udzielanych przez pielęgniarkę albo położną samodzielnie bez zlecenia lekarskiego (Dz.U. poz. 497)
- r.z.f.p.s.p. – rozporządzenie Rady Ministrów z 5.10.1993 r. w sprawie określenia zakresu i form oraz trybu udzielania kobietom w ciąży oraz wychowującym dziecko pomocy w zakresie opieki socjalnej i prawnej (Dz.U. Nr 97, poz. 441 ze zm.)
- Standard organizacyjny – załącznik do rozporządzenia z 16.08.2018 r. w sprawie standardu organizacyjnego opieki okołoporodowej (Dz.U. poz. 1756 ze zm.)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- u.c. – ustawa z 12.12.2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2021 r. poz. 2354 ze zm.)
- u.c.ch.z. – ustawa z 31.01.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1947)
- u.ch.z. – ustawa z 5.12.2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2022 r. poz. 1657 ze zm.)
- u.d.l. – ustawa z 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2022 r. poz. 633 ze zm.)
- u.d.lab. – ustawa z 27.07.2001 r. o diagnostyce laboratoryjnej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2162)
- u.l.n. – ustawa z 25.06.2015 r. o leczeniu niepłodności (Dz.U. z 2020 r. poz. 442)
- u.p.o.z. – ustawa z 27.10.2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2527)

u.p.p.	– ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2022 r. poz. 1876 ze zm.)
u.p.r.	– ustawa z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 2022 r. poz. 1575)
u.p.r.m.	– ustawa z 8.09.2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1720 ze zm.)
u.p.s.	– ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r. poz. 2268 ze zm.)
u.r.l.	– ustawa z 12.05.2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2555 ze zm.)
u.s.i.o.z.	– ustawa z 28.04.2011 r. o systemie informacji w ochronie zdrowia (Dz.U. z 2022 r. poz. 1555 ze zm.)
u.ś.o.z.	– ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2561 ze zm.)
u.z.farm.	– ustawa z 10.12.2020 r. o zawodzie farmaceuty (Dz.U. z 2022 r. poz. 1873)
u.z.fiz.	– ustawa z 25.09.2015 r. o zawodzie fizjoterapeuty (Dz.U. z 2022 r. poz. 168 ze zm.)
u.z.l.	– ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2022 r. poz. 1731 ze zm.)
u.z.p.p.	– ustawa z 15.07.2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2702)
u.z.ż.	– ustawa z 4.11.2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” (Dz.U. z 2020 r. poz. 1329)

Czasopisma i publikatory

AIT	– Anestezjologia Intensywna Terapia
AUL-FS	– Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica
Gin.Pol.	– Ginekologia Polska
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
K.Prz.Pr.	– Kortowski Przegląd Prawniczy
M. Pr.	– Medycyna Praktyczna

MOiNZ	– Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu
M.P.	– Monitor Polski
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPK	– Przegląd Prawa Konstytucyjnego
PPNZ	– Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu
Pr.Kan.	– Prawo Kanoniczne
Prz.Lek.	– Przegląd Lekarski
Prz.Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
PWPrMEiP	– Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego
RNAWF	– Roczniki Naukowe AWF w Poznaniu
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
ZNUE	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
ZNUS	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Acta Iuris Stetinensis

Inne

AOTMiT	– Agencja Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
KRDL	– Krajowa Rada Diagnostów Laboratoryjnych
KRF	– Krajowa Rada Fizjoterapeutów
NFZ/Fundusz	– Narodowy Fundusz Zdrowia
NRL	– Naczelna Rada Lekarska
NRPiP	– Naczelna Rada Pielęgniarek i Położnych
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
POZ	– podstawowa opieka zdrowotna
RPP	– Rzecznik Praw Pacjenta

SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
spzoz	– samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
TK	– Trybunał Konstytucyjny
UE	– Unia Europejska
WHO	– Światowa Organizacja Zdrowia (ang. World Health Organization)
województwo	– wojewódzka komisja do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

Wraz w uchwaleniem ustawy z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta¹ formalno-prawna sytuacja kobiet jako pacjentek korzystających z opieki prenatalnej i okołoporodowej w podmiotach udzielających świadczeń zdrowotnych w Polsce stała się zbliżona do standardów europejskich. Jednak jak wynika chociażby z raportów Najwyższej Izby Kontroli² lub systematycznych sprawozdań prowadzonych przez Fundację Rodzić po Ludzku³, kobiety nadal doświadczają braku szacunku i złego traktowania podczas korzystania z prokreacyjnej i okołoporodowej opieki zdrowotnej w podmiotach leczniczych. Niegodne traktowanie kobiet, zaniedbania lub brak szacunku podczas udzielania świadczeń opieki zdrowotnej doprowadzają do naruszania podstawowych praw człowieka przyjętych w międzynarodowych i europejskich dokumentach o prawach człowieka, Konstytucji RP oraz ustawach i aktach wykonawczych.

Pragniemy przypomnieć, że każda kobieta ma prawo w szczególności do dostępu do godnej i zgodnej ze wskazaniami aktualnej wiedzy medycznej opieki zdrowotnej, wolności wyboru miejsca uzyskania pomocy medycznej, poszanowania integralności psychicznej i fizycznej, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego oraz prawo do bycia wolną od wszelkich form przemocy i dyskryminacji.

¹ Dz.U. z 2022 r. poz. 1876.

² Przykładowe raporty NIK: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-opiece-okoloporodowej-na-oddzialach-poloznicznych.html>; <https://www.nik.gov.pl/plik/id,11621,vp,13972.pdf>; <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/poronienia-i-martwe-urodzenia-opieka-nad-pacjentkami.html> (dostęp: 10.11.2022 r.).

³ Zob. <https://rodzicpoludzku.pl/interwenujemy/> (dostęp: 10.11.2022 r.).

Godność człowieka powinna być fundamentem wykładni wszystkich praw kobiet, jak również wszystkich przepisów, które urzeczywistniają prawa i wolności kobiet w systemie opieki zdrowotnej. Systemowe i zintegrowane podejście do rozwiązań opieki zdrowotnej nad każdą kobietą w zakresie prokreacji i opieki okołoporodowej należy do szczególnych zadań władzy publicznej i musi stanowić kluczowy element budowania krajowych strategii polityki zdrowotnej w zakresie jakości i bezpieczeństwa opieki nad kobietami i ich dziećmi. Poprawa dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej odpowiadających jak najlepszym wskazaniom aktualnej wiedzy medycznej zależy przede wszystkim od funduszy przeznaczanych na ten cel przez władze publiczne. Natomiast efektywne wdrożenie norm zapewniających ochronę dóbr osobistych kobiet jako pacjentek zależy głównie od świadomości prawnej i postaw lekarzy, położnych, pielęgniarek oraz innych adresatów ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, standardów organizacyjnych opieki okołoporodowej oraz innych aktów prawnych regulujących kwestię opieki prokreacyjnej i okołoporodowej.

W przedłożonym opracowaniu podjęto się próby rekonstrukcji praw kobiety jako pacjentki zwracającej się o udzielenie świadczeń opieki zdrowotnej lub korzystającej ze świadczeń opieki zdrowotnej udzielanych przez podmioty lecznicze oraz osoby wykonujące zawody medyczne w zakresie opieki prokreacyjnej, ciąży, porodu i położu. Ustawodawca powinien każdej kobiecie zapewniać i chronić prawa i wolności człowieka oraz udzielać ochrony przed niepożądaną ingerencją osób trzecich. Ponadto świadomość prawna w zakresie ochrony praw kobiet w okresie prokreacji i opieki okołoporodowej wymaga nie tylko dokładnej znajomości przepisów, lecz także umiejętności stosowania ich w każdej sytuacji medycznej, a zatem także w sytuacjach wątpliwych, które w obszarze położnictwa i ginekologii mają miejsce.

Autorzy zdają sobie sprawę, że przedłożona książka jest próbą uporządkowania jedynie kluczowych kwestii związanych z prawami kobiet w zakresie prokreacji i opieki okołoporodowej, a z uwagi na ograniczone ramy książki temat nie został wyczerpany. Mamy jednak nadzieję, że wyjaśnienia nawet dyskusyjne mogą przyczynić

się do dyskusji nad optymalnym dla kobiet systemem opieki zdrowotnej w Polsce, a w konsekwencji – do ujednolicenia w praktyce. Z wdzięcznością przyjmujemy wszelkie uwagi krytyczne, które pomogą udoskonalić opracowanie w kolejnym wydaniu. Autorzy mają także nadzieję na podjęcie działań legislacyjnych w celu uregulowania praw kobiet w zakresie opieki prokreacyjnej i okołoporodowej w jednym akcie prawnym.

Na zakończenie pragnę podziękować **Prezesce Fundacji Rodzić po Ludzku Pani Joannie Pietrusiewicz** za wyjątkowe rozmowy, które przyczyniły się do zainspirowania powstania niniejszej publikacji.

W imieniu autorów
dr hab. Dorota Karkowska, prof. UJ

Część pierwsza

PRAWA CZŁOWIEKA

Rozdział 1

SEKSUOLOGIA, ROZRODCZOŚĆ I ZDROWIE REPRODUKCYJNE (W TYM ANTYKONCEPCJA)

1. Uwagi ogólne

Seksualność jest niezwykle złożona i dotyczy wszystkich ludzi w każdej fazie życia, dlatego tak istotne jest mówienie o seksualności kobiety w różnych fazach życia. Treści, które młodzi powinni poznać w szkole, nie są najczęściej odpowiednio nauczane lub są pomijane, w efekcie czego osoby dorastające pozbawione są informacji dotyczących podstawowego rozwoju psychoseksualnego. W fazach życia seksualność kobiety ulega zmianie, o czym już dużo pisała dr Michalina Wisłocka. Problem polega na tym, że lekarze nie mają seksuologii jako przedmiotu kształcenia na większości uczelni wyższych w Polsce; nawet wiedza ginekologów i położników w tym zakresie jest niejednokrotnie niewystarczająca, co powoduje, że bardzo często temat zdrowia seksualnego w relacji lekarz – pacjentka nie są podejmowane. Bardzo często mówimy o zdrowiu psychicznym i fizycznym, a mało o takiej kategorii, jak zdrowie seksualne i reprodukcyjne, które omówione zostaną w poniższym podrozdziale.

2. Prawa seksualne i reprodukcyjne

Zdrowie seksualne jest dobrostanem fizycznym, emocjonalnym i społecznym w odniesieniu do seksualności. Nie jest jedynie brakiem choroby, zaburzeń funkcji lub niemocy. Zdrowie seksualne wymaga pozytywnego i pełnego szacunku podejścia do seksualności oraz związków seksualnych, jak również do możliwości posiadania dających przyjemność i bezpiecznych doświadczeń seksualnych; powinno być wolne od przymusu, dyskryminacji i przemocy. Aby osiągnąć i utrzymać zdrowie seksualne, prawa seksualne powinny być respektowane, chronione i spełniane¹. Zdrowie seksualne ma fundamentalne znaczenie dla ogólnego zdrowia i dobrego samopoczucia jednostek, par i rodzin, a także dla społecznego i gospodarczego rozwoju społeczności i krajów. Aby jednostki mogły żyć w dobrym zdrowiu seksualnym, należy im umożliwić dostęp do wyczerpujących informacji o seksualności; wiedzy o zagrożeniach. Warto również podkreślić kwestię środowiska, które powinno promować zdrowie seksualne. Zdrowie seksualne jest ściśle związane ze zdrowiem reprodukcyjnym człowieka², które jest fizycznym, psychicznym i społecznym dobrostanem we wszystkich obszarach związanych z systemem reprodukcji. Zdrowie reprodukcyjne oznacza, że ludzie są w stanie prowadzić satysfakcjonujące i bezpieczne życie seksualne, płodzić dzieci oraz w sposób swobodny decydować, czy, kiedy i ile ich posiadać³.

Zdrowie seksualne i reprodukcyjne w dużym stopniu zależą od respektowania praw seksualnych, które dotyczą szerokiego zakresu kwestii związanych z seksualnością i płcią, a także często krzyżują się z innymi prawami człowieka. Prawa seksualne gwarantują realizację i wyrażanie swojej seksualności oraz korzystanie ze zdrowia seksualnego, z należytych poszanowaniem praw innych osób i w ra-

¹ World Health Organization, *Defining Sexual Health. Report of a Technical Consultation on Sexual Health 28–31 January 2002*, Geneva 2006.

² Z. Izdebski, T. Niemiec, K. Wąż, *(Zbyt) młodzi rodzice*, Warszawa 2011.

³ World Health Organization. Regional Office for Europe, *WHO regional strategy on sexual and reproductive health: reproductive health/pregnancy programme*, Copenhagen, Denmark, November 2001, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/349887> (dostęp: 10.11.2022 r.).

mach ochrony przed dyskryminacją. Należą do uniwersalnych i niezbywalnych praw człowieka do wolności, godności i równości wszystkich istot ludzkich. Ponieważ zdrowie jest fundamentalnym prawem człowieka, podobnie podstawowym prawem musi być jego zdrowie seksualne. Gwarantuje to Powszechna Deklaracja Praw Seksualnych, dokument zawierający 16 praw seksualnych⁴.

Deklaracja praw seksualnych została po raz pierwszy ogłoszona na 13. Światowym Kongresie Seksuologicznym, prowadzonym przez Światowe Stowarzyszenie Zdrowia Seksualnego w Walencji w 1997 r. Została zrewidowana i rozszerzona w roku 2014. W jej skład wchodzi:

1. Prawo do równości i niedyskryminacji

Każdy człowiek ma prawo do korzystania ze wszystkich praw seksualnych wymienionych w niniejszej Deklaracji, bez różnicowania ze względu na rasę, pochodzenie etniczne, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i wszelkie inne poglądy, kraj pochodzenia i pochodzenie społeczne, miejsce zamieszkania, stan majątkowy, urodzenie, niepełnosprawność, wiek, narodowość, stan cywilny i sytuację rodzinną, orientację seksualną, tożsamość płciową i genderową (społeczno-kulturową) i jej wyraz, stan zdrowia, sytuację ekonomiczną, sytuację społeczną oraz stan lub status danej osoby.

2. Prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego

Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa, które nie mogą być przedmiotem samowolnych gróźb, których nie można arbitralnie ograniczać lub odbierać ze względu na seksualność lub z po-

⁴ Deklaracja praw seksualnych człowieka Światowego Stowarzyszenia Zdrowia Seksualnego została proklamowana na XIII Światowym Kongresie Seksuologicznym w Walencji w Hiszpanii w roku 1997. W roku 1999 na posiedzeniu w Hongkongu Walne Zgromadzenie Światowego Stowarzyszenia Zdrowia Seksualnego przyjęło zmiany do dokumentu, zaś w 2008 r. zatwierdziło Milenijną deklarację zdrowia seksualnego Światowego Stowarzyszenia Zdrowia Seksualnego. Niniejszy tekst jest tekstem deklaracji z kolejnymi zmianami, który przyjęty został w marcu 2014 r. przez Radę Doradczą Światowego Stowarzyszenia Zdrowia Seksualnego.

wodów z nią związanych, w tym ze względu na orientację seksualną, konsensualne (opierające się na zgodzie partnera) zachowania i praktyki seksualne, tożsamość płciową i genderową (społeczno-kulturową) i jej wyraz, jak też ze względu na świadczenie usług w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz ze względu na dostęp do nich.

3. Prawo do niezależności, autonomii i nietykalności cielesnej

Każdy człowiek ma prawo do kontroli oraz do podejmowania decyzji związanych ze swoją seksualnością oraz ze swoim ciałem w sposób wolny, w tym do dokonywania wyboru zachowań, praktyk, partnerów, relacji i stosunków seksualnych przy jednoczesnym poszanowaniu praw drugiego człowieka. Wolne i świadome (dokonywane po uzyskaniu wszelkich niezbędnych informacji) podejmowanie decyzji wymaga wyrażenia wolnej i świadomej zgody przed rozpoczęciem wszelkich działań w zakresie seksualności lub działań z nią związanych, takich jak testy, interwencje, terapia i leczenie, operacje i zabiegi chirurgiczne oraz przeprowadzanie badań naukowych i innych.

4. Prawo do wolności od tortur, okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania i karania

Każdy człowiek ma prawo do wolności od tortur, okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania oraz karania ze względu na swoją seksualność oraz z powodów z nią związanych, w tym do wolności od szkodliwych praktyk wynikających z tradycji, stosowania wymuszonej sterylizacji, antykoncepcji i aborcji oraz do wolności od innych przejawów torturowania, okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania, które mają miejsce ze względu na płeć biologiczną lub społeczno-kulturową człowieka, orientację seksualną, tożsamość płciową i genderową (społeczno-kulturową) i jej wyraz, jak też ze względu na różnorodność fizyczną i cielesną człowieka.

5. Prawo do wolności od wszelkich form przemocy i przymusu

Każdy człowiek ma prawo do wolności od wszelkich form przemocy oraz przymusu w zakresie seksualności, w tym do wolności

od gwałtu, niegodnego traktowania w celach seksualnych, molestowania, nękania i napastowania seksualnego, zastraszania, wykorzystywania i niewolnictwa seksualnego, handlu ludźmi prowadzonego w celu wykorzystywania seksualnego, sprawdzania dziewictwa, jak też do wolności od przemocy popełnionej ze względu na realne lub wyobrażone praktyki seksualne, orientację seksualną, tożsamość płciową i genderową (społeczno-kulturową) i jej wyraz, jak też ze względu na różnorodność cielesną człowieka.

6. Prawo do prywatności

Każdy człowiek ma prawo do prywatności w zakresie seksualności, życia seksualnego, wyborów dotyczących własnego ciała oraz do konsensualnych (opartych na zgodzie partnerów) relacji i praktyk seksualnych bez arbitralnych zakłóceń i naruszeń prywatności, w tym prawo do kontroli nad ujawnianiem informacji osobistych z zakresu seksualności osobom trzecim.

7. Prawo do najlepszego możliwego do osiągnięcia stanu zdrowia, w tym zdrowia seksualnego, wraz z możliwością przeżywania przyjemnych, satysfakcjonujących i bezpiecznych doświadczeń seksualnych

Każdy człowiek ma prawo do najlepszego możliwego do osiągnięcia stanu zdrowia i dobrostanu w zakresie seksualności, w tym do możliwości przeżywania przyjemnych, satysfakcjonujących i bezpiecznych doświadczeń seksualnych. W tym celu niezbędna jest dostępność, łatwość dostępu, dopuszczalność (akceptowalność) i właściwa jakość świadczeń i usług zdrowotnych oraz dostęp do odpowiednich warunków determinujących zdrowie, w tym zdrowie seksualne, oraz do odpowiednich warunków mających na nie wpływ.

8. Prawo do korzystania z dobrodziejstw postępu naukowego i jego zastosowań

Każdy człowiek ma prawo do korzystania z dobrodziejstw postępu naukowego i jego zastosowań w zakresie seksualności i zdrowia seksualnego.

9. Prawo do informacji

Każdy człowiek ma prawo do dostępu do pochodzących z różnych źródeł, zgodnych z naukowym stanem wiedzy i zrozumiałych informacji w zakresie seksualności, zdrowia seksualnego oraz praw seksualnych. Niniejsze informacje nie mogą podlegać arbitralnej cenzurze, nie mogą być wstrzymywane lub ukrywane, ani też być przedmiotem celowej niepoprawnej interpretacji.

10. Prawo do nauki oraz prawo do kompletnej i wyczerpującej edukacji w zakresie seksualności

Każdy człowiek ma prawo do nauki oraz do kompletnej i wyczerpującej edukacji w zakresie seksualności. Kompletna i wyczerpująca edukacja w zakresie seksualności musi być dostosowana do wieku uczącego się, zgodna z naukowym stanem wiedzy, zgodna z kompetencją kulturową uczącego się oraz opracowana w oparciu o prawa człowieka, równość płciową (także w zakresie płci społeczno-kulturowej), jak też pozytywne nastawienie do seksualności i przyjemności.

11. Prawo do zawierania małżeństw, związków partnerskich oraz zbliżonych rodzajów relacji i związków opierających się na poszanowaniu równości oraz na pełnej i niewymuszonej zgodzie partnera

Każdy człowiek ma prawo wyboru w zakresie zawarcia lub niezawarcia związku takiego jak: małżeński, partnerski lub inny zbliżony rodzaj związków i relacji, wejścia w taki związek zgodnie ze swoją wolną wolą, przy jednoczesnym pełnym i niewymuszonym wyrażeniu zgody na zawarcie takiego związku. Każdy człowiek ma prawo równe prawu innych osób do zawarcia wskazanego powyżej związku, życia w takim związku oraz do jego rozwiązania, bez bycia poddanym jakimkolwiek rodzajowi dyskryminacji lub wykluczenia. Niniejsze prawo obejmuje także równe prawa do świadczeń społecznych oraz innych świadczeń bez względu na formę i rodzaj związku lub relacji.

12. Prawo do podejmowania decyzji o posiadaniu lub nieposiadaniu dzieci, o ich liczbie oraz odstępach czasowych między dziećmi oraz prawo do informacji i środków niezbędnych do podejmowania tych decyzji

Każdy człowiek ma prawo do podejmowania decyzji o nieposiadaniu lub posiadaniu dzieci, o ich liczbie oraz odstępach czasowych między kolejnymi dziećmi. Korzystanie z niniejszego prawa wymaga dostępu do odpowiednich warunków determinujących zdrowie i dobrostan oraz do odpowiednich warunków mających na nie wpływ, w tym do świadczeń i usług w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego w zakresie ciąży, antykoncepcji, płodności, przerwania i zakończenia ciąży oraz adopcji.

13. Prawo do wolności myśli, opinii oraz wyrażania ich

Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli i opinii w zakresie seksualności oraz do ich wyrażania, jak też do wyrażania własnej seksualności za pomocą takich środków jak wygląd, komunikacja i zachowanie, przy jednoczesnym poszanowaniu praw innych osób.

14. Prawo do wolnego stowarzyszania się i pokojowych zgromadzeń

Każdy człowiek ma prawo do pokojowego tworzenia organizacji, stowarzyszania się, zgromadzeń, demonstrowania, rzecznictwa oraz promowania w sposób pokojowy kwestii z zakresu seksualności, zdrowia seksualnego oraz praw seksualnych.

15. Prawo do udziału w życiu publicznym i politycznym

Każdy człowiek ma prawo do życia w środowisku, które pozwala na aktywny, wolny oraz znaczący udział w życiu publicznym oraz na działanie w zakresie obywatelskich, ekonomicznych, społecznych, kulturowych i kulturalnych, politycznych oraz wszelkich innych aspektów życia człowieka na poziomie lokalnym, narodowym, regionalnym oraz międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do udziału w rozwijaniu i wdrażaniu polityk społecznych, mających kluczowy

wpływ na życie człowieka, w tym w zakresie seksualności oraz zdrowia seksualnego.

16. Prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości, środków naprawczych i odszkodowawczych

Każdy człowiek ma prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości, środków naprawczych i odszkodowawczych w zakresie naruszenia lub pogwałcenia praw seksualnych. Niniejsze prawo wymaga stosowania skutecznych, właściwych, dostępnych oraz stosownych środków edukacyjnych, legislacyjnych, sądowych oraz wszelkich innych środków. Środki naprawcze obejmują środki odszkodowawcze oraz zadośćuczynienia, w tym przywrócenie stanu poprzedniego, odszkodowanie (rekompensatę), rehabilitację, zadośćuczynienie oraz gwarancję, że dane działania nie będą miały miejsca ponownie.

Podstawą praw reprodukcyjnych jest uznanie podstawowego prawa wszystkich par i jednostek do decydowania swobodnie i odpowiedzialnie o liczbie, odstępach czasowych i momencie sprowadzenia na świat dzieci, prawa do informacji, dostępu do środków, które to zapewniają, a także prawa do utrzymania najwyższego standardu zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. Te prawa implikują również prawo wszystkich do podejmowania decyzji dotyczących ich reprodukcji w sposób wolny od dyskryminacji, przymusu i przemocy⁵.

W zależności od państwa gwarantowane prawnie prawa reprodukcyjne mogą zawierać część lub wszystkie z wymienionych poniżej praw⁶:

- 1) prawo i dostęp do wiedzy umożliwiającej podejmowanie decyzji w dziedzinie seksualności i rozrodczości bez przymusu, dyskryminacji i przemocy;
- 2) prawo do edukacji seksualnej;

⁵ Programme of action of the International Conference on Population and Development, Cairo, 1994, New York: United Nations; 1995: paragrafy 7.2–7.3.

⁶ L.M. Knudsen, *Prawa reprodukcyjne w kontekście globalnym*, Republika Południowej Afryki, Uganda, Peru, Dania, Stany Zjednoczone, Wietnam, Jordania, Nashville 2006.